

Писарчук Андрій Вікторович,

магістрант Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (Полтава, Україна);

Тронько Тетяна Володимирівна,

кандидатка історичних наук, доцентка, завідувачка кафедри всесвітньої історії та методики викладання історії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (Полтава, Україна)

Проблема німецької ідентичності після об'єднання НДР та ФРН

В умовах зростаючої глобалізації проблеми розвитку націй, національної ідентифікації не втрачають своєї актуальності. Важливими ці питання є й для України, геополітичне становище якої робить її об'єктом інтересів багатьох держав, а в самій країні не припиняється протистояння орієнтації на Захід чи на Схід. Для розуміння сучасного стану української ідентичності корисною може бути історія німецької нації після об'єднання НДР і ФРН.

Витоки нинішніх проблем німецького націєтворення, на думку багатьох дослідників, потрібно відносити до міжвоєнного періоду європейської історії, оскільки «німецькість» виходить з усвідомлення та взяття на себе провини за заповідяне як в роки становлення Третього рейху, так і під час Другої світової війни. Як зазначає П.Шульце, «після 1949 року з'явилося небажання бути німцем: поняття німецького не існувало». Західні німці знайшли вихід у зверненні до європеїзму вони стали частіше говорити про себе як про європейців, як про космополітів і тільки потім як про німців. На думку дослідника, в європеїзмі німці приховували свою ідентичність, яка була «скомпрометована нацизмом» (Грошева, 2014, с. 58).

Проблема осмислення нацистського режиму стала найважливішим елементом саморефлексії післявоєнної Німеччини. Набули актуальності питання «про провину» (Schuldfrage) перед жертвами нацистської політики. Фішер зазначає, що «усі демократії мають базис, основу. Для Франції це 1789 рік, для США Декларація незалежності, для Іспанії Громадянська війна. Для Німеччини цією основою є Освенцим. І це може бути тільки Освенцим» (Очерки..., 2013, с. 58). В. Бергем і Б. Гізен підкреслюють, що в той час як для більшості країн характерні «триумфалістські» конструкції національної ідентичності, базою німецької ідентичності виступає

модель, що базується на скорботі та покайнанні. Інший німецький дослідник, Е. Майер, визначив її як «негативний патріотизм».

Спроби переосмислення минулого, «питання про провину» та німецької відповідальності вилилися у так звану «суперечку істориків» («Historikerstreit», 1986 – 1987 роки), яка розпочалась після публікації статті Е. Нольте «Минуле, яке не хоче минати» («Vergangenheit, die nicht vergehen will»). Суть «суперечки» зводилась до набуття західнонімецьким суспільством «здорової» національної ідентичності та звільнення від «тягаря» минулого нові покоління німців не повинні нести прямої відповідальності за злочини нацистського режиму, не повинні носити на собі «клеймо» Аушвіца (Лезина, 2013, с. 164). Однак ряд консервативних істориків на чолі з Ю. Хабермасом наполягали на тому, що саме переміщення усвідомлення катастрофи в центр колективної ідентифікації німців сприяло демократизації західнонімецької політичної культури і перетворенню Федеративної Республіки у відкрите сучасне суспільство (Очерки..., 2013, с. 48). Ю. Хабермас висуває концепцію «конституційного патріотизму», яка стверджує постнаціональну модель ідентичності, засновану не на культурно-історичній спільності, а на універсальних загальноєвропейських принципах гуманізму і демократії (Мазенова, 2018, с. 60).

Взаємозв'язок між сприйняттям минулого і масштабами прояву праворадикального екстремізму знайшов підтвердження і на прикладі післявоєнної Східної Німеччини, де на відміну від ФРН нацистське минуле не зазнало критичного аналізу, а офіційний антифашистський дискурс НДР сформував уявлення про національну ідентичність, яка істотно відрізняється від західнонімецької. Ймовірно тому після об'єднання Німеччини прояви неонацистського насильства на сході країни були помітнішими, а націоналістично-консервативні партії користувалися тут істотно більшою підтримкою, ніж на Заході.

Розчленування країни розділило німецьку націю на дві непримиренні, з ідеологічної точки зору, частини. З плином часу розкол нації збільшувався вже в 1972 році на питання «Що Ви вважаєте найважливішою проблемою, якою необхідно займатися в ФРН?» лише 1% західних німців відповіли «возз'єднання». Слід зазначити, що об'єднанню 1990 року не передувало загальнонімецький національний рух чи національне піднесення (Очерки..., 2013, с. 51).

Події 1990 року викликали в Німеччині хвилю дискусій про пошук нової ідентичності; чітко визначилися два підходи до її тлумачення: з точки зору громадянської нації (Staatstrügeration) і «народної нації» (Volksnation). Якщо західну інтелігенцію продовжували хвилювати теоретичні побудови можливої німецької ідентичності як постнаціональної, то для східної важливіше було усвідомлення себе як частини єдиного німецького народу, визнання соціокультурної та етнічної спільності з західними німцями (Грошева, 2014, с. 60).

Процес інтенсивного «зрощування» східних (ossi) і західних (wessi) німців затягнувся. У частині східних німців з'явилася ностальгія за НДР (Ostalgie). Однак, незважаючи на труднощі, ні східні, ні західні німці не хочуть «повернення Стіни».

Після об'єднання стало зрозуміло, наскільки велика прірва між «ноюю» та «старою» Німеччиною не тільки в економічному та політичному, а й в культурному плані. Дослідники зазначають, що існує низка причин чому менталітет «оссі» досить суттєво змінився, а саме: відсутність імміграції з-за кордону, недостатня свобода преси, відсутність можливості розвитку туризму та релігійний агностицизм. Завдяки соціалістичній системі освіти, так само як і антицерковній, антирелігійній офіційній політиці протягом 45 років, виросло ціле покоління, яке не знає, що таке релігія. Тільки 10% східних німців вважають себе релігійними людьми, що унікально для Європи (Многоликая..., 2004, с. 137).

Аналізуючи твори письменників НДР та ФРН, дослідники виокремлювали особливості бачення німцями одне одного, стереотипи «оссі» і «вессі». Так, жителі Заходу з презирством ставилися до Східної Німеччини, як до погано або немодно одягненої людини, вважали, що в Східному блоці нічого їсти. Серед жителів НДР одні не переставали ідеалізувати комунізм, інші прагнули до відкритих кордонів, матеріального благополуччя, свободи слова. Але ніхто з них не став щасливим, коли зіткнувся з новою дійсністю: одні переконалися, що НДР була утопією, інші, отримавши бажане, не змогли реалізувати себе через брак якостей характеру, властивих західному менталітету (Мазенова, 2018, с. 65).

У сучасній Німеччині починає здійснюватися досить обережна політика консолідації нації. Так, з 1 вересня 2005 року по всій Німеччині була проведена велика державна PR-кампанія «Ти Німеччина» («Du bist Deutschland»), приурочена до чемпіонату світу

з футболу. Провідні телевізійні канали та найбільші друковані видання ФРН до 1 лютого 2006 року транслювали гасла патріотичного змісту (Грошева, 2014, с. 60).

У ході святкування 60-річчя ФРН (2009 рік) і 20-річчя об'єднання країни (2010 рік), поряд з підкресленням значимості цих двох подій в історії післявоєнної Німеччини, ювілейні урочистості супроводжувалися трансляцією вкрай негативного образу НДР. Досить показовим у цьому плані був ролик «Наші 60 років». НДР у ньому була представлена лише кадрами насильства і неправомірних дій по відношенню до страйкуючих, а також уривком інтерв'ю з солдатами, які охороняли Берлінську стіну. Вони розповідали про те, що мали наказ будь-якими засобами, включаючи використання вогнепальної зброї, не допускати спроб перебратися у Західний Берлін (Хауер-Тюкаркіна, 2013, с. 73).

О.Хауер-Тюкаркіна зазначає, що сьогодні в Німеччині спостерігається ренесанс національного, який викликаний низкою труднощів, починаючи з провалу політики мультикультуралізму і закінчуючи посилення екстремізму на території колишньої НДР. Прикладом чого є книга німецького політика Тіло Саррацина «Німеччина самоліквідується», видання якої коштувало автору кар'єри. Однією з проблем сучасної Німеччини Саррацин вважає жалюгідний стан німецької національної ідентичності (Хауер-Тюкаркіна, 2013, с. 68).

На трансформацію дискурсу національного в сучасній Німеччині вказує і німецька дослідниця Ірені Гетц, зокрема, на те, що «процеси де- і ренаціоналізації взаємообумовлені. Післявоєнний антинаціональний дискурс змінюється національною кон'юнктурою, для якої характерні ток-шоу, симпозиуми, виставки, святкування ювілеїв на тему національного. Конструкт національної ідентичності починає трактуватися в рамках дискусії про мігрантів, інсценуватися в рамках святкування національних ювілеїв ... обговорюватися в ході дебатів про введення подвійного громадянства для мігрантів або про «провідну культуру» (Leitkultur)...» (Хауер-Тюкаркіна, 2013, с. 69).

Отже, якщо говорити про сучасну німецьку ідентичність, то як зазначають дослідники, в неї вписані концепти «конституційного патріотизму» (Ю. Хабермас) та «постнаціональної демократії» (Карл-Дітріх Брахер). На думку Х. Кельнера і Х.-Г. Зофнера, особлива німецька відкритість по відношенню до сил глобалізації

може бути пояснена тільки на тлі травми, завданої їй нацистської епохою і повним крахом у результаті Другої світової. На питання про потенціал альтернативних дискурсу «минулого» моделей ідентичності для Німеччини більшість дослідників дає негативну відповідь і підкреслює, що дискурс «минулого» залишається константою німецької ідентичності. У сучасній ФРН формується обережна державна політика, яка сприяє актуалізації національної ідентичності німців і консолідації німецької нації в рамках універсалістських принципів правової держави і цінностей європейської демократії. Цей процес має підтримку з боку німецької інтелектуальної еліти і знаходиться під пильним контролем світової громадськості.

Список використаних джерел

1. Грошева Г.В. Немецкий дискурс о прошлом и проблема соотношения национальной и европейской идентичностей немцев (вторая половина XX – начало XXI в.). *Томский журнал лингвистических и антропологических исследований*. 2014. №3 (5). С. 57-67.
2. Лёзина Е. Память, идентичность, политическая культура и послевоенная германская демократия. *Отечественные записки*. 2013. №6. С. 162-176.
3. Мазенова М., Шарыпина Т. Грани немецкой ментальности и поиски национальной идентичности в социокультурном контексте Германии на рубеже XXI века. *Вестник Балтийского федерального университета им. И.Канта*. 2018. №2. С. 59-69.
4. Многоликая глобализация / Под ред. П.Бергера и С.Хантингтона; Пер. с англ. В.В.Сапова. М.: Аспект Пресс, 2004. 379 с.
5. Очерки о европейской идентичности и многокультурности / Под ред. М.Ю. Мартыновой. Москва: ИЭА РАН, 2013. 480 с.
6. Хауер-Гюаркина О. Дискурс национального в современном немецком обществе. *Полития*. 2013. №4 (71). С. 67-78.

* * *